

HISTORIE ZALESŇOVÁNÍ NELESNÍCH PŮD NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

HISTORY OF NON-FOREST LAND AFFORESTATION IN THE CZECH REPUBLIC

ONDŘEJ ŠPULÁK - DUŠAN KACÁLEK

Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i., VS Opočno

ABSTRACT

Afforestation is a principal measure to establish a new forest on land which has never been covered with forest or that one being deforested a long time ago and then used for other human purposes (agriculture). In the Czech Republic, the first colonization of the land dates back to the Neolithic period 5,000 B.C. First records from Classical world mention our lands as inaccessible due to horrible woods and swamps. These large forests lying along borders of the Czech lands were kept undisturbed till the beginning of medieval colonization. Then both lay and ecclesiastical lords including their peasants were allowed to clear the forests to obtain an agricultural land. At the beginning of the modern era some areas were found so treeless that first afforestations were done to provide people with both fuel and timber. The land use was rapidly influenced by consequences of wars. However a plan-based forest management emerges along with the first Austro-Hungarian laws only at the beginning of the 18th century. The area of forest land had started to increase since that time. Some land was also afforested in order to limit or stop damage caused by floods at the end of the 19th century. Very large areas were afforested within confiscated land after the World War II. The total forest land has been increasing till these days. Both Czech government and the European Union support land use change in terms of providing subsidies for afforestation of less-productive agricultural land.

Klíčová slova: nelesní půda, zalesňování, historie, delimitace

Key words: non-forest land, afforestation, history, delimitation

ÚVOD

Zalesňování je často chápáno jako umělá obnova lesa. Nicméně již KONŠEL (1940) uvádí, že tento termín je lepší používat pro „nové zakládání lesa na pozemcích, které buď ještě lesem nebyly nebo již dávno jím býti přestaly, takže nemají povahy půd lesních.“ Naše studie se zabývá právě těmi pozemky, které byly v minulosti pokryty lesem, ale později byly odlesněny za účelem získání půdy k zemědělskému hospodaření. Tento proces byl nastartován již v 5. tisíciletí př. Kr. (LOŽEK 1999b) a s rozvojem společnosti se odlesňování stalo pravděpodobně nejvýznamnějším procesem přeměny (WILLIAMS 2000) ve smyslu transformace zemského povrchu (OLOFSSON, HICKLER 2008).

Středoevropské lesy se začaly vyvíjet po ústupu kontinentálního zalednění, kdy změna klimatu umožnila vývoj půd a došlo k postupnému osídlení bezlesí dřevinami. Podle LOŽKA (1999a) zprvu převažovaly porosty tzv. pionýrských dřevin (borovice, bříza); později je také doloženo významné šíření lísky. V průběhu dalšího oteplování byly světlé přípravné porosty zatlačeny smíšenými doubravami s přímíšenými jilmami, lipami, jasanem a javory. V horských oblastech Šumavy a v sudetských pohořích se v té době vyskytoval i smrk. LOŽEK (1999a) dále připomíná, že vliv člověka na vegetaci byl ve střední době kamenné ještě poměrně malý – zejména vzhledem k nepočetné populaci. Asi dva a půl tisíce let př. n. l. došlo k imigraci buku a jedle do lesů na našem území (RANDUŠKA et al. 1986). V té době již byly nejteplejší oblasti našeho území trvale osídlené a obhospodařované (LOŽEK 1999b), tudíž alespoň v rámci těchto území se vegetační kryt vyvíjel za současného působení lidské společnosti. Nové poznatky totiž ukazují, že již evropští neolitici vytvořili stabilnější usedlou společnost s diverzifikovanou ekonomikou, než se dosud myslelo. Již tehdy vytvářeli „kulturní krajinu“ a současní zemědělci by i v neolitických sídlech mohli rozpoznat podobné přístupy, jaké jsou uplatňovány při moderním hospodaření (WILLIAMS 2000).

Nejstarší historické zprávy o lesnatosti na území naší země zaznamenal řecký geograf Ptolemaios (2. pol. 2. století n. l.). Tyto zprávy i pozdější zmínky (Tacitův spis *Germania*) nasvědčují tomu, že už „na počátku našeho letopočtu panovala o naši vlasti představa jako o území lesnatém“ (NOŽIČKA 1957). Tato představa ale vychází pravděpodobně jen ze znalosti okrajových oblastí našeho dnešního území. NOŽIČKA cituje Tacitu v tom smyslu, že země byla „nepřístupná pro hrozné pralesy a bažiny“ a nikoliv, že by tyto oblasti byly celé pokryty nedotčenými hvozdy a mokřady. Není pochyb, že lesnatost našeho území byla tehdy mnohem vyšší než dnes a že pohraniční pohoří byla pokryta téměř neporušenými lesy, které zasahovaly hluboko do Čech i do sousedních zemí. Osídlení našich zemí bylo do konce 12. století ještě poměrně řídké a soustřeďovalo se nejvíce do oblastí bezlesých spraší nebo jen málo zalesněné krajiny (NOŽIČKA 1957). Nejdůležitější funkcí prakticky nedotčeného pohraničního hvozdu v období před jeho kolonizací byla obrana státu. Se změnou sociálních a hospodářských poměrů ve 12. a 13. století však postupně tento význam slábl (TYDLITÁT 1985) a území byla na popud panovníků osídlována. Přesto v některých částech našich hor přetrvával účel obrany státu ještě poměrně dlouho. LÁSKA (1948) to dokládá na příkladu lesů v vrcholových partiích Orlických hor, kde byla zapovězena těžba ještě v 17. století.

Řídce osídlená slovanská území ve střední a východní Evropě byla později kolonizována zejména osadníky z území dnešního Německa, jak o tom svědčí např. počátky českých měst na konci 13. století zakladané na německém právu (ŽEMLIČKA 2003). Tato kolonizace byla organizována jak světskou, tak duchovní vrchností, často za velmi velkorysých podmínek. V Čechách a na Moravě byli také místní rolníci podněcováni k tomu, aby klučili les a usazovali se v nových oblastech (WILLIAMS 2000). V lesnatých a horských oblastech byly do poloviny 12. století pouze osady a obydlí strážců v okolí obchodních cest. Rozmach klášterní kolonizace souvisí s tím, že kláštery byly často zakládány v odlehlých lesnatých krajinách, nebo dostaly celé lesní újezdy,

aby je přeměnily na zemědělskou půdu (NOŽIČKA 1957, HORÁK 1963). Přeměna lesní půdy na ornou byla velice obtížná a vyžádala si řadu let namáhavé práce, proto byli kolonisté na určitý počet let osvobozeni od placení úroků. Často se stávalo, že vykloučená půda, která se pěstováním zemědělských plodin vyčerpala, byla opět ponechána lesu a místo ní byly vykloučeny další části lesa.

Ne vždy byla opuštěná půda ponechávána lesu zcela záměrně. V případě výskytu velkých epidemií (černý mor v letech 1347 – 1353) nebo válečných konfliktů (stoletá válka ve Francii, husitské války v Čechách a třicetiletá válka jako skutečný evropský konflikt) je prokázáno opětovné šíření lesů (WILLIAMS 2000). Tyto změny využití půdy se projeví i v ústní tradici předávané po generacích a později byly zachyceny v krásné literatuře. Tak např. JIRÁSEK (1957) vkládá ve hře Lucerna do úst šumaři Zimovi příběh o hejkalovi, který mj. pravil: „Už pamatuju třikrát pole a třikrát les na tomhle místě.“ Pravdou i z jiných zdrojů potvrzenou je, že střídání kultur bylo v průběhu staletí častým jevem, zvláště při hospodaření polářením. Poláření bylo nejprve provozováno zcela náhodně (v Evropě již od 16. století) jako výpomoc při nedostatek zemědělské půdy. Od počátku 19. století je někteří majitelé lesů využívali záměrně; sledovali tím jak zvýšení výnosů z lesního hospodářství tak usnadnění práce a zlepšení výsledků při zalesňování holin. CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ (1913) uvádí, že ve 40. letech 19. století, kdy se poláření u nás rozšířilo nejvíce, skoro ve všech našich lesích bez ohledu na bývalý porost se po důkladném vykloučení pařezů a přípravě půdy sázely na holé mýtiny brambory, nebo se selo letní i ozimé obilí. V nižších polohách Krkonoš mohli například poddaní obhospodařovat přidělené paseky tři roky jako pole a čtvrtý rok byli povinni je osít lesním semenem (LOKVENC et al. 1992).

Cílem našeho příspěvku je shrnout vývoj stavu lesa a legislativního usměrňování lesnického hospodaření včetně věcného obsahu s hlavním zřetelem na zalesňování nelesních půd. Změny ve vnímání potřeby lesa pro společnost nakonec vedly ke snaze o opětovné zvýšení lesnatosti na našem území. Přestože dřevní surovina již dávno není tak strategickou surovinou nutnou k udržení chodu ekonomiky státu, jako tomu bylo ve starověku, středověku a na prahu novověku, i v současnosti je zalesňování nelesní půdy vnímáno jako pozitivní opatření.

HISTORICKÝ VÝVOJ

Od doby prvních městských práv

Ustanovení o trestech za krádež dříví bylo obsaženo už v právní památce „Zakon sudnyj ljudem“ z doby Velkomoravské říše. Zde bylo uvedeno, že „kdo podpaluje cizí les nebo kácí z něho stromy, jest povinen dvojnásobkem“ (VAŠICA 1966). Také v nařízeních knížete Konráda Oty, přijatých na sněmu v Sadské roku 1189, byl jeden článek věnován potrestání pachatele, který by porážel strom v cizím lese (NOŽIČKA 1957). Další ustanovení o ochraně lesů proti jejich devastaci a krádeži dřeva, včetně trestů za překročení, obsahují městská práva ve výrazně odlesněných oblastech (městské právo brněnské 1243, jihlavské 1259) (NOŽIČKA 1957).

Okolo roku 1350 nechal připravit císař Karel IV. první celostátně platnou normu u nás zabývající se mj. také lesem – zákoník „Maestas Carolina“ (PALACKÝ 1884 in KŘEPELA 2002). Konstatovalo se v něm, že v Království Českém jsou lesy, jejichž „rozlehlost, hustota a výška stromů jsou známy v mnoha zemích světa“. Obsahoval však také stížnost, že lesy jsou už v některých krajích vytěženy, vyorány a vykopány. Přísně měly být trestány především krádeže dříví, zapálení královských lesů, svévolné kácení stromů apod. I když se pro odpor šlechty navrhovaný dokument nestal zákonem, výmluvně vypovídá o tehdejšímu stavu lesů, které bylo nutné chránit tak přísnými tresty (NOŽIČKA 1957).

Maestas Carolina byl cennou inspirací pro mnohé následující právní normy označované jako lesní řády, z nichž nejstarší byl vydán roku 1379 na Chebsku (MOCKER 1913). Tento dokument, stejně jako mnoho dokumentů pozdějších, řeší pouze omezení devastace stávajících lesů, zvyšováním výměry lesní půdy se přímo nezabývá.

Za husitských válek bylo vypáleno mnoho osad i dvorců a značně poklesl počet obyvatel, takže byla pozastavena za doby Karla IV. rychle se rozvíjející kolonizace. Pro lesy toto období znamenalo oddych po předchozím velkém náporu a i když na mnoha místech byla potřeba stavebního dříví na znovuvybudování zničených měst a vsí, ustalo rozsáhlé přeměňování lesů na pole a louky. Často značná plocha orné půdy náležící k vypáleným sídlům opět zarůstala lesem (NOŽIČKA 1957).

Teprve v 16. století se výrazněji projevil vzestup hospodářství, kdy zvláště rozvíjející se hornictví přineslo značný tlak na lesy. Vykloučování rozsáhlých lesních ploch mělo za následek trvalé snižování produkční základny, avšak potřeba dříví stoupala. Bylo tedy zapotřebí přikročit k pěstební péči o lesy a usilovat o zabezpečení co největší produkce. Tak se např. pro obnovu větších pasek začaly více používat výstavky (první zmínky v pardubickém urbáři krátce po r. 1494 – NOŽIČKA 1957).

Kromě přirozených způsobů obnovy lesa náletem a pomocí výmladků (zvláště v luzích), byla již v 16. století známa a také uplatňována obnova umělá a zakládání lesů. První cílené zalesňování nelesní půdy u nás, o kterém se dochovala zmínka, se uskutečnilo v roce 1570, kdy byl za starou pražskou Oborou oplocen nově vysázený lesík („neu ausgesetzte Wäldl“), jak je uvedeno v místodržitelském přípise ze 7. dubna 1571 (NOŽIČKA 1957). Na plot se mělo vzít potřebné dubové dříví z nedalekého lesa zvaného Šárka.

Podle zprávy J. Beckovského založil roku 1589 G. F. Žďárský, majitel statku Červený Újezd, dvě míle od Prahy za oborou Hvězda nový les, „neboť daleko z šíří i z dýlí žádného lesa ani hájička tehdáž se nenacházelo v té celý a dosti daleký rovině“ (NOŽIČKA 1957). Žďárský dal tehdy „díl toho rovného položení skrze svý poddaný zvorati, semeno borovičné i žaludy síti, oboje to zavlačeti a okolo toho borovičného i dubového pole hluboký příkopy do čtyř úhlův neb čtverhranný vyházetí“. Zároveň byla na tomto osetém místě zakázána pastva, kde „v několika krátkých letech vyrostl krásný hájek neb lesíček“. Na málo zalesněném Slánsku, kde se již tehdy projevoval nedostatek palivového dříví, vysázeli roku 1548 Jarpičtí vrby (NOŽIČKA 1957).

Umělá obnova a zakládání nových lesů se tehdy soustředilo především na záměrné pěstování určitých zvláště potřebných dřevin. Tak bylo artikulemi pro lesní včelaře na panství litomyšlském (1570/78) nařízeno šetřit v panských lesích „javoří, kleniči a lipi“. Naproti tomu myslivecké zájmy a snaha zajistit pastvu směřovaly k šetření dubů a buků (NOŽIČKA 1957).

K velké změně v charakteru krajiny došlo v důsledku třicetileté války (1618 - 1648). Válka způsobila v českých zemích pokles počtu obyvatel až o jednu třetinu, zanikl také zhruba srovnatelný počet sídel. Odhaduje se, že po válce 20 – 25 % poddanské půdy zůstalo pustých. Uplatňovala se zde přirozená sukcese, většinou se v ní uplatňovala bříza, osika, vrba, méně borovice (NOŽIČKA 1957).

Od počátku 18. století

Lesnické pokusnictví má své kořeny v době předbělohorské, kdy už byla známa umělá obnova lesa. Tomuto období jistě předcházely různé pokusy, i když o nich není dochován žádný záznam. Jako první konkrétní doklad tohoto druhu je možné uvést zprávu o Jeltschově pěstebním pokusu z r. 1701. Lesmistr Jeltsch na mikulovském panství dal na velké pasece rozházet borové šišky. Do roku 1736 zde vyrostlo mnoho tisíc krásných borovic rovných jako svíce (NOŽIČKA 1957). První

zmínky o zalesňovacích pokusech jsou z roku 1755, kdy na valdštejnských panstvích v Čechách i na Moravě zalesňoval pozdější trebičský polesný Fr. Barton (NOŽIČKA 1957).

V osmdesátých letech 18. století jsou na panství Brandýs n. L. doloženy speciální pokusy novobydžovského lékaře Jana Bernarda Gregorih. Ten se, po předchozím působení v Uhrách, kde se již setkal s problémem zalesňování, snažil zalesnit neplodné písčité půdy. Gregori zkoušel vysévat borové a březové semeno s obilím, které mělo poskytnout mladým stromkům potřebný stín. Tento způsob setby se však neosvědčil, protože obilí poskytovalo ochranu semenáčkům pouze první rok a semenáčky po sklizni obilí usychaly. Gregori nakonec přišel na způsob úspěšného zalesnění písčitých půd: místo obilí použil k výsevu společně se semeny dřevin sveřep (pravděpodobně *Bromus secalinus* nebo *B. sterilis*), který dobře snáší sucho, vlhko a chlad. Když se zaseje s lesním semenem a uzraje, sám se vysemeň, další rok znovu vyklíčí a svým stínem chrání stromky do té doby, než ho přerostou a zadusí. Důležitým předpokladem úspěchu zalesnění bylo náležité ohrazení místa, aby v něm nemohl dělat škody dobytek. Na svém pokusu u Sojovic dal Gregori plochu k zalesnění dvakrát zorat, poté nechal zavlažet sveřep a lesní semeno zasít jako obilí na celý záhon. Výzkumnická činnost Gregorih se neomezila jen na střední Čechy, později působil také v Uhrách. Zde vypracoval podrobný návrh na zalesňování neplodných půd včetně melioračních opatření: přihnojení bahnem z močálů, mastnou hlínou z pastvin, smíchaným bahnem a hnojem, nebo alespoň dovoz kvalitní hlíny do jam pro sázení (NOŽIČKA 1954).

Až do poloviny 18. století ponechával rakouský stát veškerou péči o lesy pouze jejich vlastníkům. Prozíravější majitelé šlechtických velkostatků (např. Schwarzenberg, Kinský, Sporck aj.) si uvědomovali význam lesů a vydávali instrukce pro jejich obhospodařování s cílem zlepšit jejich stav (NOŽIČKA 1957). Většina lesů však byla v neutěšeném stavu a jejich část ještě byla, i přes četné zákazy v instrukcích té doby, postupně přeměňována na pole, louky a pastviny, mnohdy se souhlasem vrchnosti.

Za vlády císaře Karla VI. (1711 – 1740) došlo k prvním státním usměrňování hospodaření v lesích: vlastníci v pohraničí museli žádat o povolení vývozu dříví do Saska, byl proveden soupis lesů pro účely daní a došlo k jednoduché kategorizaci lesů (lesy příhraniční s obrannou funkcí a lesy vnitrozemní se zásobovací funkcí). Uvažovalo se již také o vydání lesních řádů, pro odpor šlechty však byla jejich příprava odsunuta až do doby vlády Marie Terezie (NOŽIČKA 1957). Zájem společnosti (nedostatek dřeva) si i v zemích Koruny České vynutil zásah do vrchnostenské hospodářské svobody. Dvorský dekret pro Čechy z 1. 9. 1753 nařizoval, že v jakkoliv vykácených lesích musí být zase hned zajištěna obnova. Toto ustanovení přešlo později do lesního řádu (KAZIMOUR 1933).

V polovině 18. století pak vydalo Rakousko v jednotlivých zemích, mezi nimi v Čechách (1754 – „Císařský a královský patent lesů a dříví, ustanovení v království Českém se týkající“), na Moravě (1754) a ve Slezsku (1756) císařské patenty, které významně zasáhly do vlastnictví lesů a hospodaření v nich. Tyto lesní řády mj. přísně zakazovaly ničení (klučení) lesů bez ohledu na vlastníka, omezovaly svévolnou těžbu (i za cenu výrazného omezení vlastnických práv), stanovily vlastníkům povinnost obnovení lesa na vykácených plochách, zakazovaly pastvu v mladých kulturách a zavedly oplocování kultur tam, kde vznikaly velké škody. Dozor nad hospodařením v lesích byl svěřen krajským úřadům.

Tyto lesní řády, i když jejich naplňování nebylo vždy zaručeno, je možné označit za významný mezník ve vývoji evropských lesů, protože od jejich vydání se začal stále důrazněji uplatňovat státní a společenský zájem o lesy a lesní hospodářství, což vedlo k postupnému zlepšování stavu lesů (POLENO 1990). Lesní řády však nevěnovaly žádnou pozornost otázkám pěstování lesa a důkladnější úpravě těžby, proto byl k lesnímu řádu pro Čechy připojen obsáhlý návod s názvem: „Návod

k řádu dříví a lesů pro Království České, jak by lesy mohly být pěstovány, lépe vychovávány, rozmnoženy a zachovány“ (Sbírka patentů SÚA Praha, příloha IV in KŘEPELA 2002), obsahující shrnutí tehdejších lesnických vědomostí a zkušeností (NOŽIČKA 1957). Tento návod nebyl součástí lesního řádu a nebyl tedy závazný.

Nařízení z 22. 5. 1805 (ROTH, BLASECK 1800 in KŘEPELA 2002) přikazovalo zalesnit během poslední války odlesněnou půdu v obranných lesích a dále místa určená hraničním inspektorem. Kultury, které špatně prospívaly, měly být převedeny do řádného stavu. Dále se nesměly zakládat velké holiny, protože při odlesnění celých horských úbočí vzniknou velké mezery v obranné linii a také při odvozu dřeva vznikají nové nežádoucí cesty (KŘEPELA 2002).

Vlivem rychlého rozvoje přírodních i ekonomických věd na konci 18. století byla rychle překonána odborná koncepce lesních řádů. Proto se již od roku 1798 začalo s přípravou jejich reformy. Cílem bylo nejen lesní řády novelizovat, ale i unifikovat, proto bylo v roce 1843 rozhodnuto o vydání nového lesního zákona, který měl platit v celém státě (OLIVA, SIXTA 2001). První celorakouský lesní zákon č. 250/1852 ř. z. byl vyhlášen 3. prosince 1852 (obr. 1). Zákon mimo jiné obsahoval zákaz pustošení lesů i jakoukoliv přeměnu lesní půdy na jiné kultury bez úředního povolení, povinnost zalesnit nové holiny do 5 let

1053

Allgemeines
Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt
für das
Kaiserthum Oesterreich.

LXXII. Stück.

Ausgegeben und versendet am 14. December 1852.

250.

Kaiserliches Patent von 3. December 1852,

wirkam für die Kronländer Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz, Triest, Friaul, Tirol und Vorarlberg, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien, mit Krakau und die Bukowina, wodurch für diese Kronländer ein neues Forstgesetz erlassen, und vom 1. Jänner 1853 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird.

Wir Franz Joseph der Erste,

von Gottes Gnaden Kaiser von Oesterreich;
König von Ungarn und Böhmen, König der Lombardie und Venetien, von Dalmatien, Croatien, Slavonien, Galizien, Lodomerien und Ilirien; König von Jerusalem u.; Erzherzog von Oesterreich; Großherzog von Toskana und Krakau; Herzog von Lothringen, von Salzburg, Steyer, Kärnthen, Krain und der Bukowina; Großfürst von Siebenbürgen; Markgraf von Mähren; Herzog von Ober- und Nieder-Schlesien, von Modena, Parma, Piacenza und Guastalla, von Ansbach und Bator, von Teschen, Friaul, Ragusa und Zara; gefürsteter Graf von Habsburg, von Tirol, von Kyburg, Görz und Gradiska; Fürst von Trient und Brixen; Markgraf von Ober- und Nieder-Lautitz und in Ilirien; Graf von Hohenems, Feldkirch, Bregenz, Sonnenberg u.; Herr von Triest, von Cattaro und auf der windischen Mark, Großwoiwod der Woiwodschafft Serbien u. u.

Die Sicherstellung der in alle Lebensverhältnisse eingreifenden Holzbedürfnisse hat der Regierung stets die Verpflichtung auferlegt, für den besonderen Schutz des Eigenthumes, der Erhaltung und Pflege der Wälder und Holzpflanzungen, durch eigene Gesetze und Vorschriften Sorge zu tragen, welche in den einzelnen für die verschiedenen Theile Unseres Reiches erlassenen Wald-Ordnungen aufgenommen sind.

In der Betrachtung, daß diese vereinzelt Wald-Ordnungen vielen veränderten Verhältnissen nicht mehr ganz entsprechen, finden Wir, nach Vernehmung Unserer Minister und nach Anhörung Unseres Reichsrathes, für nachgenannte Kronländer, nämlich: das Erzherzogthum Oesterreich unter und ob der Enns, das Herzogthum Salzburg, das Herzogthum Steiermark, das Herzogthum Kärnthen, das Herzogthum Krain, die gefürstete

Jahrgang 1852.

185

Obr. 1.

Titulní list zákona č. 250/1852 ř. z.

Front page of the law no. 250/1852

a postupně zalesňovat staré. To podmínilo i postupné snižování podílu sítě a zvýšení obnovy lesa sadbou. Zákon vymezil a výrazně zvýšil také kvalifikační požadavky na odborný lesní personál. Tento dokument, jako základ lesního zákonodárství, byl u nás platný až do roku 1960. Při výkladu zákona vznikl spor, zda se vztahuje pouze na lesy, které k datu jeho účinnosti existovaly, nebo i na lesy vzniklé po roce 1853. V rozhodnutí Nejvyššího správního soudu (NSS) z roku 1899 (č. 7915, Budw. 13 183(A) in KŘEPELA 2002) je vysvětlován smysl zákona zaměřený zejména na konzervaci lesní půdy a dále to, že se vztahuje jen na lesy, které k účinnosti již existovaly. Je tedy zkoumáno, zda předmětná parcela byla v okamžiku zahájení účinnosti zákona lesem či ne. Prošetřením pozemkového katastru bylo shledáno, že šlo o louku, načež NSS zrušil zalesňovací příkaz Ministerstva orby. Pozdější rozhodnutí NSS se přiklonilo k výkladu, že ustanovení § 2 („bez povolení nesmí být žádný lesní pozemek odňat pěstování dříví a použit k jiným účelům“) lze použít vždy, jestliže by měla být současná lesní půda svému dosavadnímu určení odňata (KŘEPELA 2002).

Podle nejstarší souborné statistiky, sumáře josefinského katastru (zpracován v letech 1785 – 1789), měly v tehdejších svých hranicích české země celkem 1 974 060 ha lesní půdy (Čechy 1 329 360 ha, Morava 515 280 ha a Slezsko 129 420 ha). Ve stabilním katastru (měření probíhala 1824 – 1843) se výměra vyšplhala již na 2 223 808 ha (Čechy 1 507 730 ha, Morava 555 524 ha a Slezsko 160 554 ha). Rozloha lesů se pak i nadále zvětšovala, takže v poslední statistice před 1. světovou válkou roku 1910 dosahovala již 2 350 990 ha (Čechy 1 538 478 ha, Morava 623 481 ha a Slezsko 179 031 ha) (NOŽIČKA 1957). Nárůst výměry si však nelze vysvětlovat jen jako výsledek zalesňování, je také podmíněn zpřesňováním měřičských metod a evidence, ve které vzhledem k daňovým dopadům byla plocha lesů často šlechtou úmyslně snižována (např. na rájeckém panství bylo při revizi tereziánského katastru vyměřeno o 60 % více lesů než udával původní katastr) (NOŽIČKA 1957).

Velká část zalesňování v tomto období pak byla prováděna jako půdoochranné zalesňování zvláště na základě vodního zákona č. 117/1884 ř. z. o bežeškodném odvádění vod a na základě konkrétních zemských předpisů (ZACHAR 1965). Tento vodní zákon byl reakcí na rozsáhlé povodňové škody, ke kterým začalo docházet počátkem 80. let 19. století zvláště v podhorských oblastech na severu českých zemí. Do 1. světové války se půdoochranné zalesňování provádělo v Čechách v 15 oblastech. Nejrozsáhlejší práce se vykonaly v povodí Zlatého potoka, Korály, Litavky, Labe a malých přítoků Vltavy nad Štěchovicemi.

Pro zalesnění nelesních půd se v Čechách z jehličnatých dřevin nejvíce používala borovice lesní, smrk ztepilý, borovice černá, modřín, z listnatých dřevin akát. Kromě toho se vysazovala v té době módní borovice Banksova (v půdoochranných porostech se však neosvědčila), dále vejmutovka, bříza, dub, habr, lípa a jilm. Z jehličnanů se ukázala jako odolná proti tlaku sněhu douglaska. Ve většině případů navazovalo zalesňování na důkladné technické úpravy (drnování strží, oživené záplety apod.) a přípravu půdy. Zalesňovalo se převážně sadbou, sje se používala méně. Při výsadbě se upřednostňovala výsadba starších a školkovaných sazenic (LEMBERGER 1960).

Rozsáhlé zalesňování, vyvolané povodněmi v roce 1882 a zejména potom v roce 1897, bylo soustředěno také v Krkonoších nad hranicí lesa, zvláště v povodí Labe (LOKVENC 1958). Za jednu z hlavních příčin povodní byl považován nedobrá stav porostů nad hranicí lesa, kde působením budního hospodářství vznikly rozsáhlé odlesněné plochy. Počátky zalesňování pásma kosodřeviny spadají už do roku 1870, nejrozsáhlejší akce na jilemnickém panství však proběhly od začátku 20. století do roku 1912. Na vrchlabském panství se za období 1870 – 1916 založilo 480 ha kultur. Nejčastěji (z 91 %) byla vysazována borovice kleč, dále borovice limba, smrk ztepilý a nepatrným podílem i jeřáb ptačí a buk lesní (LOKVENC et al. 1992). Většina kultur vysázených v Krkonoších v tomto období z různých důvodů vyhynula (LOKVENC 1958).

V období let 1880 – 1910 se v Čechách zvýšila výměra lesní půdy o 64 000 ha. Také na Moravě došlo v té době k mírnému zvýšení rozlohy lesů, zatímco na Slovensku ještě pokračoval jejich úbytek (POLENO 1990).

Od první světové války

Těsně po skončení první světové války se nelesní půdy zalesňovaly jen v malém rozsahu. Zalesňovat se prakticky začalo po roce 1923, v období neintenzivnějšího zalesňování se v republice ročně zalesnilo 500 až 600 ha, z čehož více jak polovina připadala na Čechy. Například v období 1923 – 1927 bylo v okolí Prahy zalesněno 429 ha nelesní půdy. V rámci hrazení bystrin se v letech 1919 – 1936 v Československu zalesnilo celkem 952 ha, z toho v Čechách 308 ha a na Moravě 481 ha (ZACHAR 1965).

Také po druhé světové válce byl rozsah zalesňování zpočátku malý, pokusně se zakládaly ochranné lesní pásy, výsadby rychlerostoucích dřevin a jen v menší míře celoplošné výsadby. Celkově se v Československu v letech 1946 – 1948 zalesnilo asi 3 000 ha nelesních půd (ZACHAR 1965).

Zábor pozemků odsunutého německého obyvatelstva po roce 1945 přinesl vzestup objemu zalesňovaných pozemků. Zalesňování bylo legislativně zakotveno v zákoně č. 206/1948 Sb. „O zalesňování, zřizování ochranných lesních pásů a zakládání (obnově) rybníků“. Zákon omezoval holosečný obnovní postup v lesích, pojednával o zalesňování na lesní půdě a ve druhé části i o zalesňování nelesních půd (obr. 2). Vlastníkům lesa bylo uloženo zakládat a obnovovat lesní porosty stanovištně vhodnými dřevinami a co nejrychleji a nejehospodárněji zalesnit holiny na lesní půdě. Také měly být zalesněny nelesní pozemky, které nebylo možno z nejrůznějších důvodů zemědělsky obhospodařovat. Na základě tohoto zákona byly k zalesňování určeny nejen velké plochy, ale i menší pozemky přidělené LH z důvodů arondačních (scelování lesního majetku) a pozemky uvnitř lesa (MAREK 1948). Nejvíce ploch k zalesnění bylo předáno v Jihočeském a Západočeském kraji, v menším rozsahu v pohraničí severní Moravy, ve Slezsku a v dalších oblastech. Zalesňování se provádělo jak sadbou, tak sítí, pomístně bylo využíváno i přípravných dřevin (březové sje), zvláště při zalesňování velkých území, na kterých nebyla šance založit porost v krátké době (MAREK 1948). Některé z ploch byly ponechány ladem, na mnohých z nich probíhala více či méně úspěšná sukcese dřevin (např. ŠINDELÁŘ 1974).

Zároveň se zalesňováním ploch probíhal výzkum, který mimo jiné řešil i problematiku vhodných dřevin (např. ŠVARC 1954, KADLUS 1958). Přesto převážná část i rozsáhlých ploch byla zalesněna smrkem, v některých oblastech, pak byla nejvíce využívána borovice lesní (např. Třeboňsko). Některé plochy, a to nejen na vlhkých stanovištích, byly vysázeny dřevinami přípravnými – olší lepkavou, někdy i šedou. Výjimečně byly, kromě smrku a borovice, na nemalých plochách nelesních půd ve skupinách vysazovány i další dřeviny cílového charakteru (ŠINDELÁŘ, FRÝDL 2006). Velkým problémem tohoto období byl nedostatek pracovních sil ve většině oblastí s vyššími podíly zalesnění, způsobený vysídlením původního obyvatelstva (MAREK 1948), pro nepřipravenost této akce bylo zalesňování často neúspěšné (ZACHAR 1965).

Mezitím se pracovalo na Státním vodohospodářském plánu (SVP), který v rámci komplexních úprav povodí počítal se zalesňováním 444 290 ha. Z toho připadalo na povodí Labe 113 190 ha, Odry 38 360 ha, Moravy 66 530 ha a na Slovensko 226 210 ha. Státní vodohospodářský plán počítal se zvýšením lesnatosti v povodí Labe o 2 %, Odry o 6 %, Moravy o 3 %, na Slovensku o 4 %, v průměru za republiku pak o 3 % (ZACHAR 1965). SVP byl zpracován v letech 1949 – 1953 a byl schválen vládou Československé republiky podle § 3 zákona č. 11/1955 Sb., o vodním hospodářství (který byl vydán na základě podkladů SVP).

Snaha o zvýšení úspěšnosti mnohdy zdlouhavého zalesňování těchto ploch vedla Ministerstvo k zadání výzkumného úkolu odboru pěstění lesa Výzkumného ústavu lesního hospodářství (VÚLH) v Opočně. V roce 1952 tak byla založena například série ploch na SLH Český Krumlov zaměřená převážně na řešení otázek zalesňování s jím, s dobově ovlivněnou orientací na vzory v sovětské literatuře. Byly zde testovány metody sjeje miskové a hnízdové ve dvou etapách: nejprve zalesnění hlavními hospodářskými dřevinami, které nevyžadují v mládí ochranu (SM, BO, MD), na zbytku plochy založení ochranného porostu z přípravných dřevin a keřů. Ve druhé etapě pak byly do přípravného porostu vnášeny cílové dřeviny vyžadující v mládí ochranu (ŠVARC 1954).

Také zalesňování nad horní hranici lesa v Krkonoších bylo podpořeno rozsáhlým výzkumem VÚLH v Opočně (LOKVENC 1962). Od roku 1952 se pak započalo se zalesňováním realizovaným Správami lesotechnických meliorací. V roce 1960 vypracoval Lesprojekt na základě poznatků výzkumu speciální hospodářský plán, podle kterého mělo být ze 1 200 ha ploch bez souvislých porostů dřevin nad hranicí lesa zalesněno 864 ha. Pro zalesnění byla z 50 % využívána kleč, z 48 % smrk ztepilý a dále se vysazovala vrba laponská, jeřáb ptačí a bříza pýřitá (LOKVENC et al. 1992).

§ 10.

Ministerstvo zemědělství určí, pokud jde o zakládání (obnovu) rybníků v dohodě s ministerstvem techniky, po slyšení příslušného Jednotného svazu zemědělců se zřetelem k ustanovením § 1, odst. 1, které nelesní pozemky, konfiskované podle dekretu presidenta republiky ze dne 21. června 1945, č. 12 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého i slovenského národa, na Slovensku podle nařízení Slovenské národní rady ze dne 23. srpna 1945, č. 104 Sb. n. SNR, o konfiskaci a urychleném rozdělení majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel slovenského národa, ve znění nařízení Slovenské národní rady ze dne 14. května 1946, č. 64 Sb. n. SNR, a ze dne 19. prosince 1947, č. 89 Sb. n. SNR, dále které nelesní pozemky převzaté podle zákona ze dne 11. července 1947, č. 142 Sb., o revisi první pozemkové reformy, ve znění zákona ze dne 21. března 1948, č. 44 Sb., a které nelesní pozemky, vykoupené podle zákona ze dne 21. března 1948, č. 46 Sb., o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě), budou zalesněny, po případě, na kterých z nich budou založeny (obnoveny) rybníky. Pozemky určené k zalesnění se ocení a přidělí jako půda lesní.

Obr. 2.

§ 10 zákona č. 206/1948 Sb. „O zalesňování, zřizování ochranných lesních pásů a zakládání (obnově) rybníků“

§ 10 of the law n. 206/1948 "Afforestation, establishment of forest shelterbelts and establishment (recoveries) of ponds"

Zalesňování na základě delimitace půdy

Na základě usnesení vlády č. 2520 a 823 z roku 1954 byl v letech 1955 – 1959 vypracován „Generální plán zvelebení polního, lesního a vodního hospodářství“. Vedle delimitace zemědělského a lesního půdního fondu stanovoval vypracovat plány výsadby rychlerostoucích dřevin a ochranného zalesňování. Cílem plánování výsadby rychlerostoucích dřevin bylo zajistit dostatek topolového dřeva především pro papírenský průmysl. Tato direktivně řízená akce se realizovala v období 1956 – 1960, kdy byly vysázeny statisíce topolových a vrbových sazenic (tzv. topolová mánie – OLIVA, SIXTA 2001).

Generální plán delimitace byl schválen vládním usnesením č. 606/1961 Sb. a od téhož roku uskutečňován. Zalesňování pozemků určených k zalesnění podle státního plánu rozvoje národního hospodářství bylo již zakotveno v novém lesním zákoně č. 166/1960 Sb. Delimitace půdního fondu byla zpracována ve snaze o maximálně účelné využití půd. Z větší části vyčleňovala k zalesnění pozemky nevhodné pro zemědělské účely, v menší míře však docházelo i k převodu zemědělsky využitelné lesní půdy do zemědělského půdního fondu. Ohledy při rozhodování měly být brány i na zlepšení klimatického, vodohospodářského a estetického rázu krajiny (TUŽINSKÝ 1996). Plochy určené k zalesnění zahrnovaly také pozemky v klečovém lesním vegetačním stupni, na kterých se v minulosti páslo (např. LOKVENC et al. 1992, LOKVENC 2001, ze Slovenska např. HÖHER 1962), i neplodné trvale zamokřené pozemky nížin (např. VAJČÍK 1961). Největší rozloha zalesňování nelesních půd se předpokládala v pásmu flyši, ve vodohospodářských oblastech, na územích s karbonátovými podložními a v oblasti horní hranice lesa (TUŽINSKÝ 1996).

Na Slovensku se lesní hospodářství nejvíce soustředilo na zalesnění (místy až rekultivaci) zpustlých půd na různých podložích s hlavní funkcí protierozní, půdoochrannou, až v další řadě produkční a případně jinou (LIPTÁK 1995). To byly plochy většinou na strmých svazích, exponovaných orientací svahu, bez stromového krytu s částečně narušeným drnem jak předchozím zemědělským obděláváním, tak pastvou, na kterých hrozila nebo i probíhala eroze půdy (ŽÁK 1961). Blíže k problematice zpustlých půd a jejich zalesňování viz např. JANEČKO et al. (1955), SLIVKA (1964), ZACHAR (1964), ZACHAR et al. (1969). Často zmiňovaným problémem zalesnění i obnovy lesních porostů na Slovensku byla ještě na počátku 60. let pastva v lese (SLIVKA 1960, PFEFFER 1961, ŽÁK 1961).

Delimitace navrhovala k zalesnění, plánovaná na období 1959 – 1980, v první etapě v českých krajích 46 000 ha, na Slovensku 139 000 ha, ve druhé etapě 53 000 ha a 124 000 ha. Naproti tomu odlesnění bylo navrhováno v českých zemích na 13 000 ha a na Slovensku na 2 000 ha. Lesnatost se tak měla v Česku zvýšit o 1,1 % na 32,8 %, na Slovensku o 5,4 % na 41,3 % (RACHMAN 1962). Z celkové plochy pak připadalo zhruba 135 000 ha na ochranné zalesnění, z toho cca 15 000 ha nad horní hranicí lesa. Plán byl však splněn jen asi na 50 %, v mnoha regionech bylo dokončeno pouze plánované ochranné zalesnění. Na některých pozemcích zalesněním došlo ke změně druhu kultury, která často nebyla zanesena do katastru nemovitostí a tak kromě jiného došlo k nárůstu tzv. bílých ploch (LALKOVIČ, KRÁLÍK 1996, LALKOVIČ, PAULENKA 1998).

Zákon č. 53/1966 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu, stanovil, že pro účely zalesnění lze ze zemědělského půdního fondu odejmout jen ty pozemky, o nichž bude prokázáno, že jde o pozemky extrémně svažité nebo ohrožené erozí, pozemky kamenité, trvale zamokřené bez možnosti odvodnění, s nepatrnou hloubkou ornice nebo pozemky nepřístupné mechanizaci, popřípadě pozemky nezpůsobilé k zemědělské rekultivaci nebo jinak nezpůsobilé k zemědělskému využívání (Zákon č. 53/1966 Sb.). Skutečnosti, na jejichž základě bylo možno odejmout zemědělskou půdu pro účely zalesnění, bylo nutno doložit agronomicko-půdoznaleckým zhodnocením pozemků podle kritérií uvedených v prováděcí vyhlášce č. 142/1976

Tab. 1.

Vývoj výměry zemědělské a lesní půdy v období 1927 – 2008 (v tis. ha) – zdroj MZe (2009)
Development of agricultural and forest land area in 1927 – 2008 (in thousands ha) – source Ministry of Agriculture (2009)

Rok/Year	Zemědělská půda/ Agricultural land	Lesní půda/ Forest land	Celková výměra půdy/ Total land
1927	5 095	x	x
1937	4 988	2 353	7 887
1948	4 751	2 407	7 886
1951	4 679	2 507	7 886
1956	4 667	2 524	7 886
1961	4 573	2 581	7 889
1966	4 513	2 599	7 889
1971	4 465	2 607	7 890
1976	4 444	2 613	7 890
1981	4 374	2 624	7 890
1986	4 327	2 627	7 890
1991	4 287	2 629	7 886
1992	4 284	2 629	7 886
1993	4 283	2 629	7 886
1994	4 282	2 629	7 886
1995	4 281	2 630	7 887
1996	4 280	2 630	7 887
1997	4 279	2 631	7 886
1998	4 280	2 631	7 886
1999	4 284	2 634	7 886
2000	4 280	2 637	7 886
2001	4 277	2 639	7 886
2002	4 273	2 643	7 886
2003	4 269	2 644	7 886
2004	4 265	2 646	7 886
2005	4 260	2 647	7 886
2006	4 254	2 649	7 887
2007	4 249	2 651	7 887
2008	4 244	2 653	7 887

1) V letech 1976 – 1996 údaj k 1. 1. daného roku, za roky 1971 a 1966 k 1. 4, za rok 1961 k 31. 12. 1960, za rok 1956 k 15. 12. 1965, za rok 1951 k 28. 1. 1951, za rok 1948 k 1. 3. 1948.

Tab. 2.

Vývoj roční výměry (ha) zalesněných zemědělských pozemků využívajících finanční podpory z dotačních programů (zdroj MZe 1995 - 2005)
Development of annual area (ha) of forested agricultural land using financial support from subsidiary programs (source Ministry of Agriculture 1995 – 2005)

Druh vlastnictví pozemků/ Type of ownership	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
soukromé/private	287	507	519	306	283	324	616	764	821	700	
obecní/municipal	12	57	107	88	116	161	283	327	382	240	
ostatní/other	0	3	24	39	4	8	9	0	0	0	
Celkem/Total	299	567	650	433	403	493	908	1 091	1 203	940	570

Sb., (svažitost pozemku nad 25°, hloubka půdy do 30 cm a současně více než 50 % skeletu v povrchové vrstvě, balvanitost, drobná enkláva do 0,15 ha obklopená lesní půdou a zastíněná lesem, plocha k protieroznímu zalesnění (Vyhláška č. 142/1976 Sb.).

Ze zákona (č. 61/1977 Sb.) se k 1. 1. 1978 staly součástí lesního půdního fondu také pozemky nad horní hranicí stromové vegetace ve vysokohorských oblastech. Některé z těchto pozemků měly být zalesněny kosodřevinou a ta měla zabraňovat erozi a vytváření lavin (KŘEPELA 2002).

Zalesňovací práce byly podpořeny ekologickým i technologickým výzkumem obnovy lesa i výzkumem konkrétně zaměřeným na specifika zalesnění nelesních půd. Například výzkumem využití balíkové sadby při zalesňování nelesních půd se zabýval LOKVENC (1963), přírozenou obnovou dřevin na opuštěných zemědělských půdách hodnotil KADLUS (1958), zkušenosti s využitím nové technologie strojové výsadby popisuje LOKVENC a ŘEHOUNEK (1970) apod.

Za období 1948 – 1991 v Česku se uvolněním pozemků, které byly uznány nevhodnými pro racionální zemědělské obhospodařování, zvětšil lesní půdní fond asi o 9 % půdní výměry (222 000 ha – tab. 1) (MZe 2003).

Zalesňování po roce 1990

Výměra lesní půdy vykazuje v období 1990 až 2008 trvalý nárůst (tab. 1). Jen v menší míře šlo o zalesňování málo produkčních půd. Větší část přírůstku vyplýval zpočátku ze zpřesnění evidence a z převodu samovolně (náletově) zalesněných ploch, zejména v horských oblastech, z původní kategorie zemědělské půdy do půdy lesní (MZe 2003). Jako podpora transformace zemědělství byl v roce 1994 vyhlášen dotační program podpory zalesnění méně produkčních ploch. Prognózy Českého institutu agrární ekonomiky v Praze uvažovaly o poklesu rozlohy zemědělské půdy ve prospěch lesní o cca 300 000 hektarů (ČERNÝ et al. 1995). Uvažované zalesnění na zemědělských půdách by se mělo provádět tak, aby tato změna kultur způsobila zlepšení ekologického stavu naší krajiny. Mezi lety 1994 a 2003 bylo v rámci dotací zalesňováno od 300 po 1 200 hektarů ročně, dotace byly převážně směřovány na pozemky soukromých majitelů (tab. 2).

Poskytování dotací na zalesňování zemědělské půdy v rámci programu Ministerstva zemědělství bylo ukončeno nařízením vlády č. 203/2004 Sb. a dále je financována pouze ochrana dříve založených lesních porostů do jejich zajištění (MZe 2005). Podporu zalesňování počínaje rokem 2004 nově přebírá dofinancování ze strukturálních fondů Evropské unie. Základním programem pro podporu zalesňování zemědělských půd se stalo podopatření 3.4.1. Horizontálního plánu rozvoje venkova ČR pro období 2004 – 2006, které bylo uprave-

no nařízením vlády č. 308/2004 Sb., o stanovení některých podmínek pro poskytování dotací na zalesňování zemědělské půdy a na založení porostů rychle rostoucích dřevin na zemědělské půdě určených pro energetické využití (MZe 2007). Dotace se skládá ze tří složek, a to a) na založení lesního porostu, b) na péči o založený lesní porost, c) na ukončení zemědělské činnosti na zalesněném pozemku (MZe 2005).

V roce 2005 byly sumarizovány představy o předpokládaném rozsahu zalesňování v příštích letech. V případě užší varianty, zahrnující všechny bonitačně půdní ekologické jednotky, které je výhledově, vzhledem k jejich vlastnostem, nutné až nezbytné zalesnit, mělo být zalesněno 38,7 tis. ha. Při uplatnění varianty rozšířené pak 158,8 tis. ha (MZe 2006).

V květnu 2007 byl schválen programový dokument pro čerpání finančních prostředků z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova – Program rozvoje venkova České republiky na období 2007 – 2013. Součástí Programu je opatření II.2.1 – Zalesňování zemědělské půdy, které se tak stalo základní směrnicí pro poskytování podpor v oblasti zalesňování zemědělských půd. Provádějícím národním právním předpisem je nařízení vlády č. 239/2007, o stanovení podmínek pro poskytování dotací na zalesňování zemědělské půdy (MZe 2008). Při splnění určitých podmínek tak může být na tuto činnost poskytována státní dotace i v současnosti (BARTOŠ et al. 2007).

ZÁVĚR

Lesy tvoří významnou složku krajiny. Na jejím vývoji se podílí přírodní procesy, nicméně hlavním činitelem utvářejícím kulturní krajinu je po staletí člověk. Vývoj potřeb lidské společnosti se odrážel ve změnách využití půdy - v míře odlesňování a opětovného zalesňování pozemků.

- Významný podíl na spontánní obnově lesa na nelesní půdě měl pokles počtu obyvatel následkem velkých epidemií nebo válečných konfliktů;
- Hospodářský rozmach ve středověku spojený s intenzivním odlesňováním vedl k nedostatku dřeva a potřebě opětovné obnovy a rozšiřování lesní půdy;
- V období před aplikací prvních legislativních norem bylo zalesňování aktivitou jednotlivých majitelů nebo správců pozemků;
- Vznik legislativy byl podmíněn špatným stavem lesních porostů, proto prvními právními normami byly zejména zakázány svévolné změny využití půdy (např. vykloučení lesa na pole) a pastva dobytka v lesích;
- Zvyšování výměry lesní půdy v katastru mělo souvislost nejen se zalesňováním, ale zpočátku zejména se zpřesňováním evidence využití půdy;
- Rozsáhlé zalesňování extrémních a devastovaných stanovišť na nelesních půdách bylo prováděno jako reakce na povodňové škody na sklonku 19. století.

Ve 20. století se předmětem zalesňování stala méně úrodná zemědělská půda. Tento způsob nakládání s pozemky je i v současné době považován za vhodné opatření v managementu krajiny. Z toho důvodu je zalesnění podporováno dotacemi jak státem, tak i Evropskou unií. Zalesňování nelesních půd, stejně jako přeměna lesní půdy na zemědělskou, je vždy významným zásahem do charakteru krajiny a proto je potřeba k němu přistupovat citlivě a s koncepční rozvahou.

Poděkování:

Článek vznikl za podpory výzkumného záměru MZe ČR č. 0002070203 „Stabilizace funkcí lesa v antropogenně narušených a měnících se podmínkách prostředí“.

LITERATURA

- BARTOŠ J., ŠACH F., KACÁLEK D., ČERNOHOUS V. 2007. Ekonomické aspekty druhového složení první generace lesa na bývalé zemědělské půdě. Zprávy lesnického výzkumu, 52: 11-17.
- ČERNÝ Z., LOKVENC T., NERUDA, J. 1995. Zalesňování nelesních půd. 1. vyd. Praha, Institut výchovy a vzdělávání Ministerstva zemědělství ČR: 55 s.
- HÖHER J. 1962. Súčasný stav a zalesňovanie na hornej hranici lesa. Lesnícká práce, 41 (3): 112-115
- HORÁK K. 1963. Historický průzkum lesů LHC Opočno. Ústav pro hospodářskou úpravu lesů ve Zvoleni, pobočka Žďár nad Sázavou: 323 s.
- CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ J. E. 1913. Dějiny lesů a lesnictví (Hospodářství lesního a hospodářského lesního zřízení či úpravy lesa—soustav) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Písek: 1121 s.
- JANEČKO J., KRÉBES G., CIFRA J. 1955. Spustnuté pôdy a ich zalesňovanie. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry: 127 s.
- JIRÁSEK A. 1957. Lucerna. Hra o čtyřech dějstvích. Praha, Orbis: 117 s.
- KADLUS Z. 1958. K zalesňování nelesních půd v horských oblastech. Lesnícká práce, 37: 3-7.
- KAZIMOUR J. 1933. Státní péče o lesy v Čechách v letech 1754 - 1852. Praha, Zemědělské museum: 169 s.
- KONŠEL J. (ed.) et al. 1940. Naučný slovník lesnický – Díl II. Písek, Matice lesnická: 2108 s.
- KŘEPELA M. 2002. Vývoj lesního zákonodárství na území České republiky z hlediska hospodářské úpravy lesů. Disertační práce. Praha, Česká zemědělská univerzita, Lesnícká fakulta, Katedra hospodářské úpravy lesů: 166 s.
- LALKOVIČ M., KRÁLÍK A. 1996. Problematika nelesných půd na Slovensku. In: Biotechnické opatrenia v pozemkových úpravách. Zborník referátov zo seminára. Zvolen, September 1996. Zvolen, Technická univerzita: 65-70.
- LALKOVIČ M., PAULENKA J. 1998. Problematika zalesňovania nelesných pôd na Slovenku v súčasnosti. In: Prékop J. (ed.): Zalesňovanie nelesných pôd stále aktuálne. Brezová pod Bradlom, 1. 10. 1996. Zvolen, Lesnícký výskumný ústav vo Zvolene: 43-47.
- LÁSKA J. 1948. První kniha léta Páně – o panské historii na Skuhrově, Solnici a Kvasinách. Vamberk, Čermákova tiskárna: 272 s.
- LEMBERGER J. 1960. Některé výsledky a zkušenosti půdoochranných akcí v Českých krajích. Lesnícký časopis, VI: 225-231.
- LIPTÁK J. 1995. Program a výsledky zalesňovania nelesných pôd. In: Gubka K., Jaloviar P. (eds.): Stav a perspektívy rozvoja výučby a výskumu zakladania a pestovania lesa. Zborník referátov. Zvolen, 19. 9. 1995. Zvolen, Technická univerzita: 34-40.
- LOKVENC T. 1958. Historie zalesňování nad horní hranicí lesa v Krkonoších. Práce výzkumných ústavů lesnických ČSR, 15: 151-166.

- LOKVENC T. 1962. Zalesňování hřebenů Krkonoš. Lesnická práce, 41: 107-111.
- LOKVENC T. 1963. Zkušenosti s použitím nových modifikací balíkové sadby při zalesňování nelesních půd. In: Zborník z celoštátnej porady o zalesňování nelesných půd. 6 str.
- LOKVENC T., ŘEHOUNEK J. 1970. Finský sázecí stroj při zalesňování nelesních půd. Lesnická práce, 49: 467-469.
- LOKVENC T., et al. 1992. Zalesňování Krkonoš. Vrchlabí, Správa KRMAP a Opočno, VÚLHM VS Opočno: 111 s.
- LOKVENC T. 2001. History of the Giant Mts. Dwarf pine (*Pinus mugo* TURRA ssp. *pumilio* FRANCO). Opera Corcontica, 38: 21-42.
- LOŽEK V. 1999a. Časný holocén – velké migrace, nástup lesa a teplotních druhů. Ochrana přírody, 54: 163-168.
- LOŽEK V. 1999b. Zemědělská kolonizace a její dopad. Ochrana přírody, 54: 227-233.
- MAREK B. 1948. Zalesňování rolí a holin v pohraničí. Lesnická práce, XXVII: 177-179.
- MOCKER F. 1913. Die erste Forstordnung vom Jahre 1379 für Eger und sein Gebiet. Centralblatt für das gesamte Forstwesen, 39: 258-267.
- MZe 2005. Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství České republiky v roce 2004. Ministerstvo zemědělství: 108 s.
- MZe. 2006. Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství České republiky v roce 2005. Ministerstvo zemědělství: 135 s.
- MZe. 2007. Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství České republiky v roce 2006. Ministerstvo zemědělství: 128 s.
- MZe. 2008. Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství České republiky v roce 2007. Ministerstvo zemědělství: 100 s.
- MZe. 2009. Situační a výhledová zpráva - půda. Ministerstvo zemědělství ČR: 91 s., online: http://eagri.cz/public/eagri/file/45535/puda_11_2009.pdf [20.9.2010].
- NOŽIČKA J. 1954. První pokusy se zalesňováním neplodných písčitých půd v 18. století. Práce výzkumných ústavů lesnických ČSR, 6: 191-206.
- NOŽIČKA J. 1957. Přehled vývoje našich lesů. Praha, SZN: 460 s.
- OLIVA, J., SIXTA, J. 2001. Lesnická politika (texty přednášek pro lesnickou fakultu ČZU v Praze). Skriptum LF ČZU, el. verze: 100 s.
- OLOFSSON J., HICKLER T. 2008. Effect of human land-use on the global carbon cycle during the last 6,000 years. Vegetation History and Archaeobotany, 17: 605-615.
- PFEFFER L. 1961. Zalesňovanie na delimitovaných nelesných pôdach. Les, XVII: 65-68.
- POLENO Z. 1990. Lesy a lesní hospodářství ve světě I. Praha, SZN: 280 s.
- RACHMAN L. 1962. Souhrnné výsledky lesnické části generálního plánu ZLV. Lesnická práce, 41: 117-120.
- RANDUŠKA D., VOREL J., PLÍVA K. 1986. Fytocenologie a lesnická typologie. Bratislava, Příroda: 344 s.
- SLIVKA J. 1960. Problémy pri zalesňovaní delimitovaných plôch. Les, 1960: 312-314.
- SLIVKA J. 1964. Zalesňovanie spustnutých plôch v Juhoslovenskom krasi. Lesnícky časopis, 10 (XXXVII): 301-308.
- ŠINDELÁŘ J., FRÝDL J. 2006. Hlavní směry a cíle aktivit spojených se zalesňováním nelesních půd v České republice. In: Zalesňování zemědělských půd, výzva pro lesnický sektor. Kostelec nad Černými lesy, 17. 1. 2006, Praha, ČZU a Jíloviště-Strnady, VÚLHM – VS Opočno: 33-38.
- ŠINDELÁŘ J. 1974. Přirozená obnova jesenického (sudetského) modřínu (*Larix decidua* var. *sudetica* DOM.) na nelesních půdách a struktura mlazín. Časopis slezského muzea, ser. Dendr., 23: 33-52.
- ŠVARC B. 1954. Příspěvek k otázce zalesňování málo úrodných polnohospodářských a neplodných pozemků v pohraniční oblasti Šumavy. Práce výzkumných ústavů lesnických ČSR, 6: 57-77.
- TUŽINSKÝ L. 1996. Delimitácia pôdneho fondu a história zalesňovania nelesných pôd. In: Prékop J. (ed.): Zalesňovanie nelesných pôd stále aktuálne. Zborník referátov zo seminára. Brezová pod Bradlom, 1. 10. 1996. Zvolen, Lesnícky výskumný ústav vo Zvolene: 9-13.
- TYDLITÁT J. 1985. Člověk a jeho vztah k Orlickým horám. In: Orlické hory '85, Sv. 8 podzim – zima. Rychnov nad Kněžnou, ČSOP ve spolupráci s Okresním muzeem Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou: 1-2.
- VAJČÍK V. 1961. Možnosti zalesnenia neplodných pozemkov v podunajskej nížine. Les: 101-103.
- VÁŠICA J. 1966. Literární památky epochy Velkomoravské 863 – 885. Praha, Lidová demokracie: 287 s.
- Vyhlaška č. 142/1976 Sb. Federálního ministerstva zemědělství a výživy ze dne 8. prosince 1976, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o ochraně zemědělského půdního fondu
- WILLIAMS M. 2000. Dark ages and dark areas: global deforestation in the deep past. Journal of Historical Geography, 26: 28-46.
- ZACHAR D. 1964. Celoštátní porada o zalesňování nelesných půd v Piešťanech. Lesnícky časopis, 10 (XXXVII): 221-230.
- ZACHAR D. 1965. Zalesňovanie nelesných pôd. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo pôdnohospodárskej literatúry: 229 s.
- ZACHAR D. et al. 1969. Výskum spustnutých pôd Perísk a ich zalesňovanie. Zvolen, VÚLH: 143 s.
- Zákon č. 206/1948 Sb. o zalesňování, zřizování ochranných lesních pásů a zakládání (obnově) rybníků.
- Zákon č. 53/1966 Sb. o ochraně zemědělského půdního fondu.
- Zákon č. 61/1977 Sb. ze dne 26. října 1977 o lesích
- ŽÁK A. 1961. Prvý rok tretej päťročnice – počiatky realizácie delimitácie pôdneho fondu. Les, 17: 99-100.
- ŽEMLIČKA J. 2003. Němci, německé právo a transformační změny 13. století (Několik úvah a jeden závěr), Archaeologia historica, 28: 33-46.

HISTORY OF NON-FOREST LAND AFFORESTATION IN THE CZECH REPUBLIC

SUMMARY

Since the Ice Age, many tree and shrub species altered a species composition which depended on particular environmental conditions. However the most important agent influencing a development of vegetation cover is a human society. Even the first Neolithic farmers were likely to create a “cultural landscape” due to deforestation, growing crop plants and breeding farm animals; as for the Middle Europe that process began 7,000 years ago. Although large areas were made treeless, forests often returned naturally as people abandoned depleted sites.

In the Bohemian Kingdom, the largest forested areas were cleared during a medieval colonization. As a consequence of deforestation a lack of utilizable wood occurred and then some land was afforested, depending on landowners' will. Sometimes forests were left to spread again throughout the land when human's population decreased because of war or disease. However a first written proof of planting in the Czech lands dates back to the end of the 16th century A. D. Afforestation efforts were always related to development of forestry management, i. e. local governments tried to specify limits for management. At that time, some forests were still cleared to obtain land for agricultural purposes and the forests were mostly in poor condition. In the second half of the 18th century, the first laws dealing with forestry passed in the Austro-Hungarian Empire. The laws banned unlawful change of land use and farm animals were forbidden to be at pasture in forests. Clearing was also limited and forest owners were obligated to renew crops and if a great damage by game occurred, the owners had to use a protective fencing of the new plantations.

Roughly 100 years later (1852), a new statewide forest law became effective in the Austro-Hungarian Monarchy. Principles of management and requirements on education of foresters according to this law were so ahead of that time that Czechoslovakian forest law was based on it till the 1960s. The area of forest land increased also as a more precise information on ownership and land use was registered in cadastre. At the end of the 19th century, a protective afforestation was used in order to prevent damage by flooding and to control gullies which occurred due to deforestation. Some of areas afforested in that period were situated near a tree line in the Krkonoše Mts., North Bohemia.

After the Great World War, the most extensive afforestations had been done since 1923. At that time roughly 500 – 600 ha of new forest a year were planted in Czechoslovakia. Undoubtedly the largest afforestation efforts were related to confiscated property of the Germans who were expelled from Czechoslovakia after the World War II. However, the area of forest land had increased also during the rest of the 20th century reaching totally 2,629 thousands ha in the Czech Republic in 1991. Afforested sites included the lands such as above tree line, depleted, poor, shallow or rocky grounds which were decided to be used for forestry purposes.

The area of forest land still increases in the Czech Republic during the last 20 years. The afforestation was considered a convenient measure how to manage the cultural landscape in the Czech Republic so that planting and care of young crops were subsidized by the government. These days (2007 – 2013), the European Union provides support of agricultural land afforestation within the European Agricultural Fund for Rural Development.

Recenzováno

ADRESA AUTORA/CORRESPONDING AUTHOR:

Ing. Ondřej Špulák, Ph.D., Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, v. v. i., VS Opočno
Na Olivě 550, 517 73 Opočno, Česká republika
tel.: 494 668 392; e-mail: spulak@vulhmop.cz